

Korpusový výzkum nerovnocenné sufixace deverbálních sloves v litevštině

Eva Seitlová

Ústav jazykovědy baltistiky, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity

eva.seitlova@gmail.com

ABSTRACT: In this paper I will present Lithuanian deverbal verbs derived with suffixes. Lithuanian verb has three fundamental stems – infinitive, present and preterite. In case of a formation of the new verbs by suffixation can be expected that the suffix will appear in all of these stems. There are two variants of suffixation of deverbative derivatives, where the suffix occurs in all three stems of lithuanian verb (a) or just in some of them (b) – in two stems (b₁), infinitive and preterite, or even in one stem (b₂), infinitive.

Paper can be seen as part of a larger complex of corpus research of derived verbs in Lithuanian, now it will be focused on only two suffixes. The first one is suffix *-ėti*, which occurs in variant of equal suffixation *-ėti, -ėja, -ėjo* and unequal suffixation *-ėti, -i, -ėjo*. Unequal suffixation belongs to the first subtype (b₁). The second one is suffix *-yti*, which occurs in variant of equal suffixation *-yti, -ija, -ijo* and unequal suffixation *-yti, -o, -ė*. This unequal suffixation belongs to the second subtype (b₂).

Because this issue is not adequately described in the grammars, our description of the Lithuanian is based on corpus, from which a productivity of individual variants and their frequency are easily recognizable.

1 Zvláštnosti litevských deverbativ

Litevské sloveso je na rozdíl od toho českého vždy charakterizováno třemi kmeny, jedná se o tzv. lemmatické trojkmení. Každé sloveso tedy disponuje třemi mezi sebou navzájem neodvoditelnými kmeny, infinitivním, přítentním a přeteritním, přičemž z infinitivního se tvoří všechny ostatní časy a způsoby.

Pokud vznikne sufixací nové sloveso, logickým předpokladem je, že se daný sufix projeví ve všech třech slovesných kmenech, a například u desubstantivních a deadjektivních sloves tomu tak skutečně je. Dokonce i deverbální odvozeniny obsahují sufix ve všech třech svých kmenech, ale existuje jistá část deverbativ, u které tomu tak není.

U deverbálních odvozenin tedy existují dva možné výskyty sufixace, v nichž se sufix vyskytuje buď (a) ve všech třech kmenech litevského slovesa, nebo (b) jen v některých, a to (b₁) ve dvou kmenech, v infinitivním a přeteritním, či dokonce pouze (b₂) v jednom, infinitivním. To znamená, že u nerovnocenné sufixace (b) se sufix nikdy nevyskytne v přítentním kmeni.

Abych tento fakt doložila i textově, uvedu pro ilustraci následující příklady: jako doklad rovnocenné sufixace (a), v níž má sufix svou stabilní podobu, poslouží následující

(1) *dirb-ti, dirb-a, dirb-o > dirb-ėti, dirb-ėja, dirb-ėjo*¹

kde *dirbti* znamená „pracovat“ a *dirbėti* „trochu zapracovat“. Výsledné sloveso je tzv. intenzifikačním slovesem, jehož sémantická klasifikace je však odlišná od intenziv v české

¹ Všechny příklady získány z litevského korpusu Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas, jejich slovtvorba ověřena ve výkladovém slovníku Lietuvių kalbos žodynas.

tradici. Zatímco intenziva značí vysokou kvantifikaci děje, intenzifikační sloveso oproti výchozímu určitým způsobem modifikuje míru či intenzitu.

Za příklad nerovnocenné sufixace (b_1), v níž má sufix nestabilní podobu, poslouží

(2) *au-ti, aun-a, av-é > av-ėti, av-i, av-ėjo*

kde *auti* znamená „obouvat“ a *avėti* „být obutý“. Výsledné sloveso je pak rezultativem, jehož sémantická klasifikace je podobná jako u rezultativ v české tradici; jsou to dokonavá slovesa vyjadřující výsledek děje.

Poslední příklad poslouží k ilustraci nerovnocenné sufixaci (b_2), a to

(3) *lauž-ti, lauž-ia, lauž-é (lámāt) > lauž-yti, lauž-o, lauž-ė*

kde *laužti* znamená „lámāt“ a *laužyti* „lomīt“. V tomto případě se jedná o iterativum, jehož sémantickou klasifikaci tvoří význam opakovaného děje s rysem obvyklosti.

Nerovnocenná sufixace se tedy vyskytuje pouze u sloves odvozených ze sloves a v rámci této skupiny pak gramatiky litevštiny rozlišují pět lexikálně-sémantických kategorií, přičemž z hlediska nerovnocenné sufixace jsou problematické první tři, a to iterativa, kauzativa a stavová rezultativa. Tři je také číslo počtu sufixů, které se nerovnocenné sufixace zúčastňují. Jsou to

(4) *-ėti, -i, -ėjo / -ėti, -ėja, -ėjo*
-oti, -o, -ojo / -oti, -oja, -ojo
-yti, -o, -ė / -yti, -ija, -ijo²

První a druhý sufix patří do typu (b_1), v němž se nestabilní sufix projeví v infinitivu i préteritu (*-ėti, -ėjo* vs. *-i; -oti, -ojo* vs. *-o*). Třetí sufix pak patří do typu (b_2), v němž se nestabilní sufix projeví pouze v infinitivu (*-yti* vs. *-o, -ė*). A právě proto, že sufixy *-ėti* a *-oti* patří z tohoto hlediska do stejné skupiny, předvedu nyní pouze jeden z nich, a to sufix *-ėti*.

2 Problém

Při bližším pohledu do litevských gramatik se ukáže, že se v rámci jednotlivých slovtvorných kategorií, v nichž se nerovnocenná sufixace projevuje, tato problematika vůbec neřeší. Litevské gramatiky pouze zobrazují obě podoby sufixu, nicméně otázka, proč se v rámci jednoho slovtvorného typu objevují ne snad varianty, ale na jedné straně sufixy stabilní a na straně druhé nestabilní, zůstává nezodpovězena. Není zmíněna ani informace o tom, jaký je mezi těmito sufixy rozdíl, ať už významový, frekvenční apod.

Proto jako nástroj uchopení problematiky nejlépe posloužil litevský národní korpus (*Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*), v němž se celá situace dobře zrcadlí. Jako pomocný nástroj pro určování významů jednotlivých sloves pak posloužila internetová verze litevského výkladového slovníku (*Lietuvių kalbos žodynas*).

3 Nerovnocenná sufixace b_2 : *-yti, -o, -ė / -yti, -ija, -ijo*

Cíleně začnu druhým zmiňovaným typem nerovnocenné sufixace, tedy tím, v němž se sufix projevuje pouze v infinitivu.

Z celkového počtu 103 infinitivních *-yti* kmenů deverbálních sloves jsou pouhé 4 kmeny

² Jako citační formu používám spojení sufixu s koncovkou, kterou tvoří vokál. Protože jsou však zmíněné sufixy tvořeny také pouze vokálem, vynucuje si toto spojení fonologicky podmíněný výskyt vkladného konsonantu „j“ – proto sufix *-o-* a koncovka *-a* vytvoří *-o-j-a*.

tvořeny stabilním sufixem (-ija, -ijo). Jsou to však slovesa, u nichž je na první pohled těžké určit, z čeho jsou odvozená. Slovtvorně ztrácí svoji průhlednost, i když po bližším prozkoumání, například za využití výkladového slovníku, je možné stanovit, že se skutečně jedná o deverbativa, a to o iterativa.

Z celkového počtu 103 infinitivních -yti kmenů deverbálních sloves se ukázalo, že o deverbativa s nestabilním sufixem (-o, -e) se jedná u 99 kmenů.

Co se týče lexikálně-sémantické charakteristiky deverbálních kmenů, jedná se nejčastěji o iterativa a kauzativa. Procentuální rozložení je takovéto: iterativa tvoří téměř 85 % takto utvořených deverbálních kmenů, kauzativa pak pouhých 12 %. U zbylých 3 % není slovtvorná souvislost jasná.

Při srovnání s litevskými gramatikami je patrné, že naše lexikálně-sémantické charakteristiky se s nimi shodují. První lexikálně-sémantickou kategorií v gramatikách totiž tvoří právě iterativa³, která se mimochodem tvoří všemi třemi původně zmíněnými sufixy. Druhou slovtvornou kategorií tvoří kauzativa⁴, kam z našeho výběru spadá pouze sufix -yti, a to jen ve své nestabilní podobě! Proč se jedinečně v této kategorii se projevuje pouze nestabilní podoba sufixu, zatímco ve všech ostatních případech jsou zmíněny obě, gramatiky opět nereflktují. Tento zajímavý detail však zůstává jako úkol pro další výzkum.

3.1 Krátké shrnutí

V rámci druhé slovtvorné kategorie deverbálních sloves, kauzativ, se podařilo potvrdit, že se zde stabilní sufix neobjevuje vůbec.

V rámci první slovtvorné kategorie deverbálních sloves, iterativ, se u sufixu -yti projevuje jak nerovnocenná, tak rovnocenná sufixace, což se shoduje s gramatikami. Na druhou stranu, výskyt stabilního sufixu je zde natolik marginální, že netvoří ani 10 % všech takto utvořených iterativ. A to stojí minimálně za komentář, lépe však za další a obsáhlejší výzkum.

4 Nerovnocenná sufixace b₁: -ėti, -i, -ėjo / -ėti, -ėja, -ėjo

U sufixu -ėti vyšly výsledky poněkud rozdílně a také komplikovaněji, proto komentář až nyní.

4.1 Stabilní podoba sufixu

Z celkového počtu 192 infinitivních -ėti kmenů deverbálních sloves, což je mimochodem téměř jednou tolik výsledků než u sufixu -yti, je 71 kmenů tvořeno stabilním sufixem (-ėja, -ėjo). Co se týče lexikálně-sémantické charakteristiky deverbálních kmenů, jedná se nejčastěji o iterativa a intenzifikační slovesa. Přičemž procentuální rozložení je takovéto: iterativa tvoří 75 %, tedy zhruba tři čtvrtiny všech deverbativ, intenzifikační deverbativa pak 20 %, a nakonec stavová rezultativa pouhých 5 %. Dodejme dále, že u iterativ se vyskytuje ještě deminutivní odstín, a to zhruba v jedné třetině případů.

Při pohledu do litevských gramatik je patrné, že deverbativa se sufixem -ėti se vyskytují ve dvou lexikálně-sémantických kategoriích, z nichž první tvoří právě iterativa⁵, s čímž se naše výsledky shodují.

Druhou, respektive třetí, slovtvornou kategorií⁶ tvoří slovesa gramatikami pojmenovaná

³ Lit. „Ne kartą, tarpais daryti tai, kas pasakyta pamatiniu žodžiu (kartotinė reikšmė)“.

⁴ Lit. „Daryti, kad vyktų veiksmas ar vyksmas, nusakytas pamatiniu žodžiu (priežasties reikšmė)“.

⁵ Lit. „Ne kartą, tarpais daryti tai, kas pasakyta pamatiniu žodžiu (kartotinė reikšmė)“.

⁶ Lit. „Būti būklėje, kuri yra pamatiniu žodžiu nusakyto veiksmo rezultatas (rezultatinės būsenos reikšmė)“.

jako stavová rezultativa, a to buď ta, jež značí dlouho trvající stav vzniklý z děje motivujícího slova, nebo jednoduše deverbativa značící dlouho trvající stav, který je navíc podobný stále se opakujícímu samovolnému ději, tedy iterativům.

Přestože gramatiky tato slovesa popisují jako ta, jež značí dlouho trvající stav, z dokladů v korpusu je vidět, že spíše než dlouhé trvání je důležitá zejména intenzita. O dlouhé trvání, tedy o stavová deverbativa⁷, se ve skutečnosti jedná jen v 5 % případů, např.

(5) *eižėti < pamažu iš lėto ižti*

kde sloveso *eižėti* „pukat“ je odvozené ze slovesa *ižti* „puknout“; je zde patrná podobnost s iterativy.

V ostatních případech se jedná o modifikaci míry a intenzity původního slovesa, výsledné sloveso je tedy slovesem intenzifikačním, např.

(6) *dirbėti < kiek dirbti*

kde pomocné slovo *kiek* „kolik, poněkud“ v tomto případě vyjadřuje ne úplně plnou, více než poloviční míru základního slova.

4.2 Nestabilní podoba sufixu

Z celkového počtu 192 infinitivních -ėti kmenů deverbálních sloves je celých 121 kmenů tvořeno nestabilním sufixem. Co se týče lexikálně-sémantické charakteristiky, jedná se o iterativa, jež tvoří 93 %, ale také o stavová rezultativa, jež tvoří zhruba 6 %.

Podle gramatik spadá stabilní i nestabilní sufix -ėti do dvou slovo tvorných kategorií, iterativ a stavových rezultativ. Iterativa tvoří jak stabilní, tak nestabilní sufix, přičemž sem spadá 75 % kmenů se stabilním sufixem, a dokonce 93 % kmenů se sufixem nestabilním.

Stavová rezultativa jsou tvořena v podstatě jen nestabilním sufixem, a to sem spadá pouze 6 % všech deverbativ tvořených nestabilním sufixem -ėti. Protože však do této kategorie celkově nespadá mnoho odvozenin, dá se toto nízké procento celkem předpokládat i vysvětlit. Podle gramatik sice i stabilní sufix vytváří tuto kategorii, nicméně jak bylo již uvedeno výše, ve skutečnosti se nejedná o stavová rezultativa, ale o intenzifikační deverbativa.

5 Drobná poznámka na konec

Ze zmíněných 121 kmenů ne všechna slovesa náleží k nestabilnímu sufixu -ėti, -i, -ėjo, některá náleží k typu -ėti, -a, -ėjo, ač se o takovém sufixu gramatika nezmiňuje(!). Z deverbativ tvořených nestabilní podobou náleží k tomuto typu celých 43,4 % všech sloves. To znamená, že necelá polovina nestabilních -ėti kmenů má v prezentu -a. Tyto výsledky vybízí k dalšímu zkoumání, předmětem tohoto příspěvku však nejsou.

6 Závěr

V příspěvku jsem se snažila nastínit problematiku jistého jevu litevské slovo tvorby, a to nerovnocenné sufixace deverbálních sloves. Z korpusové sondy, o kterou se v tomto příspěvku, který je počátkem budoucí větší práce, jednalo spíše než o celý korpusový výzkum, vyplynulo, že situace je mnohem komplikovanější, než by se z letmého popisu v gramatikách mohlo zdát. I když příspěvek vedle odpovědí pokládá i otázky, tyto otázky budou, pevně doufám, zodpovězeny co nejdříve.

⁷ Lépe než stavová rezultativa poslouží navrhovaný termín stavová deverbativa, a to z toho důvodu, že o rezultativum v pravém smyslu vlastně nejde. Důležitým rysem je totiž stavovost, nikoli výsledek děje.

REFERENCE

AMBRAZAS, V. – GARŠVA, K. – GIRDENIS, A. et al. (2006): *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

AMBRAZAS, V. et al. (1971): *Lietuvių kalbos gramatika. II tomas. Morfologija*. Vilnius: Mintis.
Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas [litevský národní korpus].

PAKERYS, J. (2002): Dėl lietuvių kalbos mišriųjų veiksmažodžių kamienų santykių ir darybos. *Baltistica* XXXVII (2), 233-244.

NAKTINIENĖ, G. et al. (2005): *Lietuvių kalbos žodynas (t. I-XX, 1941-2002)*, elektroninis variantas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.